

Existential Turn and New Solidarity: Transformation of Value Orientations of Ukrainians in the Context of War (Based on Qualitative Research)

UDC 316.42:316.62:355.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172682>**Denysenko Denys**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0003-1162-103X>, strateg1985@gmail.com

Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)

Abstract.

The specific features of the transformation of value orientations of Ukrainian society under the influence of the full-scale war are analyzed. The relevance lies in the need to comprehend the consequences of the existential shock for the citizens' normative and value system. War acts as a catalyst for profound anthropological shifts, where survival priorities paradoxically intertwine with post-material aspirations (freedom, dignity, solidarity). Understanding this value dualism and the reception of European standards is fundamental for building post-war social cohesion strategies.

The purpose of the study is an in-depth examination of the nonlinear dynamics of the transformation of non-material value orientations of Ukraine's adult population under existential threat and the reconstruction of macrosocial values in the context of European integration.

Results. Based on two focus group discussions with citizens from various macro-regions, the following hypotheses were confirmed: 1) Vital and post-materialistic orientations (security, family) dominate, while material goods are marginalized. 2) Crisis experience catalyzes the crystallization of agency and a "new ethic" of horizontal trust. 3) Macrosocial representations are ambivalent: phenomenal solidarity coexists with institutional distrust. 4) In the Euro-integration discourse, Ukrainians position themselves as donors of a unique value resource (resilience, self-organization).

Conclusions. A profound nonlinear impact of the war on the axiological system was revealed, representing a radical transit to existential priorities. Key socio-cultural deficits (inferiority complex, paternalism, institutional alienation) hindering modernization were characterized. The war completed the post-Soviet transit, transforming passive ethno-cultural belonging into a conscious and active civic identity.

Keywords: value orientations, war, existential shock, solidarity, European integration, civic identity, institutional trust

Екзистенційний поворот та нова солідарність: трансформація ціннісних орієнтацій українців в умовах війни (за матеріалами якісного дослідження)

Денисенко Денис

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)

Анотація.

Проаналізовано специфіку трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства під впливом повномасштабної війни. Актуальність проблеми полягає у необхідності осмислення наслідків екзистенційного шоку для нормативно-ціннісної системи громадян. Оскільки війна є тотальною кризою, вона не лише руйнує звичний життєустрій, а й виступає каталізатором глибоких антропологічних зсувів, де базові пріоритети виживання парадоксальним чином переплітаються з постматеріальними прагненнями (свободою, гідністю, солідарністю). Осмислення цього ціннісного дуалізму, а також специфіки реєпції європейських нормативних стандартів, має фундаментальне значення для розуміння векторів повоєнного розвитку та розбудови стратегій соціальної когезії.

Метою дослідження є поглиблене вивчення нелінійної динаміки трансформації нематеріальних ціннісних орієнтацій дорослого населення України в умовах екзистенційної загрози та реконструкція процесу осмислення макросоціальних цінностей у контексті євроінтеграції.

Результати. Для досягнення мети було проведено дві фокус-групові дискусії з громадянами з різних макрорегіонів України. В ході дослідження підтверджено наступні гіпотези: 1) Домінуючими стають вітальні та постматеріалістичні орієнтації (безпека, родина); матеріальні блага маргіналізуються. 2) Кризовий досвід каталізує кристалізацію суб'єктності та «нової етики» горизонтальної довіри. 3) Макросоціальні уявлення є амбівалентними: феноменальна солідарність співіснує з інституційною недовірою. 4) У євроінтеграційному дискурсі українці позиціонують себе як донорів унікального ціннісного ресурсу (життєстійкості, самоорганізації).

Висновки. Виявлено глибокий нелінійний вплив війни на аксіологічну систему, що полягає у радикальному транзиті до екзистенційно-вітальних пріоритетів. Охарактеризовано ключові соціокультурні дефіцити (комплекс меншовартості, патерналізм, інституційне відчуження), подолання яких є необхідним для модернізації суспільства. Доведено, що війна завершила пострадянський транзит, перетворивши пасивну етнокультурну приналежність на усвідомлену, дієву громадянську ідентичність.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, війна, екзистенційний шок, солідарність, європейська інтеграція, громадянська ідентичність, інституційна довіра

Вступ

Повномасштабна війна росії проти України стала безпрецедентним екзистенційним шоком, який спричинив не лише масштабні демографічні, економічні та інфраструктурні втрати, а й запустив глибинні процеси трансформації нормативно-ціннісної системи українського суспільства. В умовах перманентної загрози життю відбувається радикальна переоцінка аксіологічної ієрархії індивідів: базові пріоритети виживання парадоксальним чином переплітаються із кристалізацією вищих постматеріальних цінностей – свободи, гідності, міжособистісної довіри та самореалізації. Цей екзистенційний поворот вимагає концептуалізації в межах соціологічної теорії, оскільки він кидає виклик класичним моделям модернізації (зокрема Р. Інглхарта), у яких постматеріалістичні орієнтації формуються виключно за умов тривалої фізичної та економічної безпеки. Натомість український соціум демонструє формування дієвої громадянської ідентичності та феномену «ново-солідарної» етики саме в епіцентрі руйнування базової онтологічної безпеки.

Водночас процес ціннісної трансформації не є лінійним. Він розгортається у полі діалектичної напруги між потужними імпульсами низової самоорганізації та збереженням елементів патерналізму, між високим рівнем вітальної витривалості та інституційною недовірою, фрагментованістю суспільства і соціальною нерівністю. Осмислення цього макросоціального дуалізму, а також того, як українці артикулюють власні ціннісні орієнтири у співвіднесенні з європейськими нормативними стандартами, стає критично важливим завданням для розуміння векторів повоєнного розвитку та соціальної когезії.

Актуальність обраної проблематики зумовлена необхідністю глибинного соціологічного аналізу механізмів адаптації та ціннісного конструювання українців у ситуації тривалої невизначеності. Сучасні вітчизняні дослідження пропонують ґрунтовний моніторинг макротенденцій, фіксуючи рівень життєстійкості, довіри до інституцій та патріотичних установок методами кількісної соціології. Проте для повного розуміння природи цих зсувів вкрай бракує якісної оптико-епістемологічної рамки, яка б дозволила зафіксувати, як саме соціальні актори вербалізують, узгоджують та коригують власні ціннісні смисли у повсякденних дискурсивних практиках.

З огляду на проблемну ситуацію, **метою дослідження** є поглиблене вивчення специфіки та нелінійної динаміки трансформації нематеріальних ціннісних орієнтацій дорослого населення України в умовах екзистенційної загрози, спричиненої війною, а також реконструкція процесу осмислення індивідуальних і макросоціальних цінностей у контексті євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика трансформації ціннісних орієнтацій під впливом війни, екзистенційної загрози та тривалого суспільного стресу концептуально й емпірично розробляється в межах кількох взаємопов'язаних дослідницьких напрямів. Фундаментальний зріз українських макросоціологічних досліджень фіксує безпосередню динаміку цінностей, солідарності та суспільної довіри. До цього масиву належать лонгітюдні колективні монографії Інституту соціології НАН України «Українське суспільство в умовах війни» (Дембіцький та ін., 2022; 2023; 2024), а також аналітичні розвідки, що розкривають складну, нелінійну траєкторію колективної стійкості й об'єднаних цінностей у період 2021-2024 років (Злобіна, 2024).

Поряд із макромоніторингами, вітчизняні студії акцентують увагу на глибинних суперечностях ціннісної свідомості, зокрема на синхронності процесів індивідуалізації та формування «нової солідарності» (Беляєва, 2023). Цей дискурс концептуально посилюється розробками щодо системного вивчення цінностей і необхідності розмежування власне цінностей та інтересів (Дембіцький та ін., 2019), а також емпіричними фіксаціями конкретних воєнних зсувів. Серед останніх релевантними є висновки щодо зростання значущості дому та психо-фізичного комфорту (Жуленьова, 2022), трансформації ідентичностей і просвіропейських орієнтацій як невіддільного компонента безпекового мислення (Коробка, 2024), а також якісні дослідження інституціоналізації солідарності на рівні організаційної адаптації (Сердюк, 2023).

Концептуалізація вітчизняних емпіричних даних спирається на класичні макрорівневі теорії ціннісних змін під впливом екзистенційної загрози. Ключову пояснювальну рамку, що описує механізм «зсуву до цінностей виживання» та нелінійність культурної динаміки, формують праці Р. Інглгарта (1971; 2012), Р. Інглгарта та В. Бейкера (2000), а також Р. Інглгарта і К. Вельцеля (2005). Водночас для адекватної операціоналізації мікрорівня смислів необхідний аналітичний інструментарій, здатний зафіксувати конфлікти та сумісності між різними орієнтаціями (наприклад, між безпекою та самостійністю, конформністю та відкритістю до змін). Такою базовою моделлю виступає теорія базових людських цінностей Ш. Шварца (1992). Саме ця типологія функціонує як аналітична база, що дозволяє інтерпретувати фокус-групові наративи не як простий перелік важливих для респондентів речей, а як глибинно структуровані мотиваційні конфігурації.

З методологічного погляду, вивчення ціннісних систем у кризових контекстах вимагає врахування обмежень стандартизованих інструментів. Метааналітичний огляд застосування моделі Г.

Гофстеде підкреслює високу чутливість окремих вимірів (зокрема, уникнення невизначеності) до фактора часу та рівня суспільного стресу, наголошуючи на необхідності контекстної адаптації та комбінування методів (Søndergaard, 1994). Це концептуально легітимізує використання фокус-груп для реконструкції смислів.

Отже, попри наявність значного масиву українських макродосліджень війни та розгалужених теоретичних моделей ціннісних змін, недостатньо розробленим залишається мікрорівень механізмів переозначення цінностей у повсякденних аргументаціях дорослого населення. Залишається відкритим питання, як саме соціальні актори дискурсивно узгоджують між собою імперативи безпеки, свободи, солідарності, довіри та європейський нормативний горизонт, що й зумовлює актуальність та доцільність якісного аналізу.

Методологія дослідження. В умовах екзистенційної кризи цінності не є статичними конструктами чи простими реакціями на стрес. Це динамічні смисли, які люди постійно переозначають та легітимізують у взаємодії з іншими. Саме тому стандартизовані кількісні інструменти, фіксуючи макротенденції, залишають поза увагою сам механізм ціннісного вибору. Відповідно, для глибинного розуміння того, як громадяни України осмислюють власні нематеріальні пріоритети та їхню трансформацію на тлі війни і євроінтеграції, найбільш релевантним є використання якісного дизайну. Метод фокусованих групових інтерв'ю виступає оптимальним інструментом, оскільки він дозволяє реконструювати процес зіткнення, узгодження та взаємного коригування ціннісних позицій безпосередньо в ході колективної комунікації.

Емпіричну базу дослідження склали дві онлайн-дискусії, вибірка для яких формувалася за критерієм максимальної варіативності соціально-демографічних та біографічних характеристик. Перша група об'єднала сімох респондентів віком від 18 до 57 років, які репрезентували як урбанізовані, так і сільські території різних макрорегіонів (Дніпропетровська, Львівська, Вінницька, Тернопільська області та передмістя Києва). Їхній професійний і соціальний профіль охоплював спектр від працівників освіти та приватного сектору до волонтерів, пенсіонерів та внутрішньо переміщених осіб. Друга фокус-група складалася з восьми учасників віком 21-63 роки – мешканців великих міст Сходу, Центру та Заходу України, включно з ВПО із Запорізької області. Ця група була представлена переважно фахівцями висококваліфікованих сфер (ІТ-сектор, банківська та податкова системи, бізнес-консалтинг, громадська діяльність, аналітика). Така гетерогенність дала змогу проаналізувати, як одні й ті самі ціннісні конструкти наповнюються специфічним змістом залежно від віку, локальної ідентичності та досвіду вимушеної міграції.

Інструментарій дослідження був структурований за чотирма тематичними блоками, що відображали логіку аналізу динаміки ціннісної системи: (1) ідентифікація особистих нематеріальних цінностей; (2) реконструкція уявлень про домінуючі ціннісні орієнтири українського суспільства на макрорівні; (3) специфіка сприйняття європейських нормативних стандартів та самооцінка відповідності українського соціуму цим критеріям; (4) ретроспективна рефлексія щодо темпоральної динаміки цінностей.

Обробка результатів здійснювалась методом транскрибування аудіозаписів та відеофіксації фокус-групових інтерв'ю. Аналіз отриманої під час дискусій інформації здійснювався шляхом побудови аналітичної індукції, коли з наративів інформантів виводяться ключові емпіричні індикатори трансформації ціннісних орієнтацій, які згодом узагальнюються у відповідні категорії аналізу.

Результати дослідження.

У результаті опрацювання першого тематичного блоку було виокремлено та емпірично підтверджено такі ключові гіпотези, що розкривають зміст «екзистенційного повороту» в українському суспільстві:

1. В умовах екзистенційної загрози ціннісна ієрархія індивідів зазнає радикальної трансформації, за якої матеріальні блага маргіналізуються, а домінуючими стають вітальні та постматеріалістичні орієнтації з абсолютною пріоритетністю безпеки та збереження родини як онтологічного ядра існування. Аналіз аксіологічного профілю респондентів демонструє, що в їхній ціннісній ієрархії матеріальні блага змістилися на периферію, поступившись місцем екзистенційно значущим категоріям. Для абсолютної більшості інформантів онтологічним ядром існування виступають родинні зв'язки та найближче соціальне оточення. В умовах перманентної загрози комунікація з рідними набуває функції базового маркера реальності та сенсу повсякденних практик. Ця цінність артикулюється як безумовна: *«Для мене найважливіше в житті – це життя моїх дітей і онуків. Ось тут для мене залишилося»* (FG01_01, 33-35). Характерно, що турбота про сім'ю масштабується на макрорівень, зумовлюючи підвищену рефлексію щодо якості суспільних відносин загалом: *«Це ще дуже мене турбують відносини в суспільстві... Це відносини між особистостями – це головне зараз»* (FG02_04, 72-79).

Прямою кореляцією цінності родини виступає категорія безпеки, яка концептуалізується як необхідна умова фізичного збереження близьких. Відчуття захищеності локалізується у просторі власного міста, підкреслюючи зв'язок між безпекою та локальною ідентичністю. Респонденти інтегрують безпеку з уявленнями про мир та перемогу як фундаментальну умову внутрішнього спокою: *«Якщо*

ми живемо в Україні, то перемога, мир в Україні... І відчувати спокій в душі» (FG01_04, 42-44). На тлі воєнного досвіду життя близьких випереджає всі інші (зокрема економічні) пріоритети: «Найважливішим в житті є життя... життя мого чоловіка, який захищає нас» (FG01_05, 47-49).

2. Кризовий досвід війни не призводить до соціальної атомізації, а навпаки, каталізує кристалізацію суб'єктності, за якої гострий запит на індивідуальну свободу нерозривно інтегрується з формуванням «нової етики» горизонтальної довіри та громадянської відповідальності. Поряд із потребою у безпеці та афіліації, дискурс респондентів фіксує гострий запит на індивідуальну свободу та незалежність. Свобода розглядається прагматично – як можливість автономного конструювання життєвої траєкторії для збереження суб'єктності в умовах невизначеності. Проте ця автономія не веде до атомізації; вона збалансована потребою у якісному соціальному оточенні: «найбільша цінність – це мати свободу... свободу в прийнятті всіх своїх рішень... І третє – це щоб мене оточували люди, які мені близькі по духу» (FG02_02, 57-60). У цьому контексті формується запит на «довірче коло» – спільноту з прозорими правилами та взаємною довірою як механізм зниження соціальної ентропії.

Телеологічний вимір цінностей виражається через прагнення до самореалізації, яка залишається значущою навіть під час кризи: «Те, що там було на вершечку піраміди Маслоу...» (FG02_01, 49-53). Особливо серед молодших когорт самореалізація органічно інтегрується в комплекс «нової етики», що включає чесність, увагу до іншого та репутацію. На цей етичний фундамент нашаровується виразний громадянський вимір, де життєва мета прямо пов'язується із суспільним обов'язком: «Наразі для мене найважливіше – це допомога і захист своєї країни» (FG01_07, 56). Завершує архітектуру індивідуальних цінностей усвідомлення критичної важливості психологічного благополуччя та комфорту як самостійних ресурсів для збереження ментальної стійкості під зовнішнім тиском.

За результатами опрацювання наративів щодо домінантних цінностей українського соціуму була сформульована та підтверджена третя дослідницька гіпотеза:

3. Макросоціальні ціннісні уявлення українців характеризуються глибокою амбівалентністю, за якої феноменальний рівень ситуативної солідарності, адаптивності та вітальної витривалості діалектично співіснує з інституційною недовірою, соціальною фрагментованістю та дефіцитом стратегічної громадянської відповідальності. Образ українського суспільства конструюється інформантами через принциповий дуалізм. З одного боку, суспільство концептуалізується як вітальна система, що

демонструє надвисоку ефективність у режимах виживання. Базовими ідентифікаційними маркерами тут виступають незламність і свобода: «Знаєте, я вам скажу: незламність. Незламність і свобода – це якраз та цінність, що характерна кожному українцю» (FG01_07, 177-178). До ресурсних характеристик респонденти також відносять працелюбність, винахідливість (марковану специфічним дескриптором «шиковність») та адаптивну гнучкість, яка іноді межує зі схильністю до ризику: «...витривалість, пристосування – якісь такі цінності... Схильність до ризику в якомусь сенсі? – Так. В якомусь такому контексті... – Тобто українці, на вашу думку, такі трошки авантюристи? – Я вважаю так» (FG02_01, 101-108).

Структурним стрижнем цього позитивного полюса виступає «нова солідарність». Вона інтерпретується не просто як реакція на шок, а як здатність до екстраполяції родинної турботи на загальнонаціональний рівень. В умовах екзистенційної загрози межі «своїх» радикально розширюються, охоплюючи сусідів та незнайомих співгромадян: «Здається, що в моменти, коли все стає гірше... це якось передусе навіть перед якимись фінансовими цілями, перед навіть сім'єю, тому що сім'я для тебе стає ширшою... Тину, твій сусід – ти вже йому хочеш допомогти, ти бачиш чужу дитину – ти її хочеш захистити... Тину, це таке якесь єднання» (FG01_03, 87-98). На рівні лаконічних формул ця комунітарна етика описується через «жертвовність і любов» (FG01_02, 187) та глибоку укоріненість у власній землі.

З іншого боку, цей вітальний образ супроводжується жорсткою самокритикою та діагностикою соціальної незрілості. Респонденти артикулюють проблему політичного інфантилізму, короткої історичної пам'яті та вразливості до маніпуляцій: «Мені хотілося б, щоб наше суспільство подорослішало... Щоб було не таким інфантільним, щоб хоч трошки відповідало за свій вибір... Не думають, чи вибирають, не цікавляться» (FG01_04, 101-110). Брак аналітичної компетентності розглядається як загроза національній ідентичності та суб'єктності.

Ключовим виміром соціальної дисфункції постає відчуття глибокої несправедливості, зумовлене корупцією та нерівним розподілом ресурсів. Справедливість мислиться як антонім до корупційних практик, що породжують досвід відчуження від держави: «Для мене справедливість – це оця саме головне в нашій країні, це корупція. От до тих пір, поки буде ця корупція в нас, до тих пір це буде несправедливість... Тому що розподіл життя в нашому суспільстві зовсім різний. Одні виживають, а інші живуть... Нерівність» (FG01_01, 62-73). На цьому тлі фіксується розрив між декларованими патріотичними гаслами та реальними повсякденними

практиками. Інформанти критикують стратегії «ухилення» від колективної відповідальності (зокрема від мобілізації), інтерпретуючи їх як форму моральної пасивності: «...*всі за життя, але кожен за своє життя, і всі намагаються хлопці уникнути мобілізації різними шляхами... Це дуже невідповідально, як на мене... Не можна бути по стороні*» (FG01_05, 113-123).

Завершує цей дуальний конструкт констатація макрорівневої фрагментації суспільного простору. В умовах дефіциту довіри як усталеної цінності утворюються розломи між різними соціальними стратами, які існують у паралельних реальностях: «*наше суспільство дуже фрагментоване... військові живуть одним життям... У суспільства своє життя. У ВПО своє життя і свої проблеми. Влада, вона взагалі своїм життям живе. Тому у нас немає взаємодії між державою, між частинами суспільства різного*» (FG02_08, 153-160).

Таким чином, індивідуальні цінності слугують оптикою для оцінки макропроцесів. У результаті український соціум постає як амбівалентний, тобто одночасно здатний до безпрецедентної самоорганізації та вражений інституційною недовірою і дефіцитом стратегічного мислення. Ця констатація стає базовою рамкою для переходу до наступного блоку дослідження – аналізу ціннісних трансформацій у координатах європейської інтеграції.

4. Європейські цінності концептуалізуються українцями переважно як утилітарно-нормативний горизонт (інституційна впорядкованість, правова держава, соціальна захищеність), що контрастує з вітчизняним досвідом суспільної ентропії, проте реценція західного індивідуалізму та надмірної лібералізації супроводжується відчутною настороженістю. У свідомості інформантів конструкт «Європи» розгортається насамперед у категоріях верховенства права та гуманістичного, але процедурно забезпеченого ставлення до особистості. Європейські правила та регламенти сприймаються не як прояв обмеження свободи, а як механізм створення передбачуваного порядку. Цей запит на прозорість прямо протиставляється вітчизняному досвіду інституційної недовіри: «*Друга цінність – мені подобається, що в них все, хоч і строго по правилам... цінність в тому, що там порядок з'являється. Тому що в нашому суспільстві порядку цього не вистачає... Нема довіри до інститутів влади. А там є довіра*» (FG02_08, 168-179).

Базовим маркером «європейськості» виступає інтерналізована законослухняність, яка тлумачиться як форма суспільної поваги, та десакралізація влади. Влада в європейській оптиці мислиться респондентами як найманий менеджмент, позбавлений рентоорієнтованих мотивів: «*Влада – це наймані працівники, туди йдуть не заробити...*

Вони працюють для своїх виборців» (FG02_04, 211-218). Політичний вимір також міцно асоціюється з егалітаризмом та демократією.

Водночас антропологічний вимір європейця викликає амбівалентні оцінки. Визнаючи високий рівень емпатії західних суспільств щодо біженців, українці фіксують надмірну емоційну дистанційованість та жорсткість приватних кордонів, що контрастує з вітчизняною культурою тісної взаємодії. Крім того, спостерігається настороженість щодо радикальної лібералізації сімейних і гендерних норм, яка сприймається як загроза традиційним устоям: «*...коли ви говорите про євроінтеграцію, то чомусь це одностатеві шлюби, LGBTQ+ спільноти... Тобто, на мою думку, в Європі свобода досягнула настільки такого високого рівня, апокаліптичного*» (FG01_02, 203-216). З огляду на це, респонденти артикулюють запит на збереження культурної суб'єктності та вибірккову інтеграцію замість сліпого копіювання західних моделей.

5. Головними внутрішніми перешкодами для європейської інтеграції, з погляду громадян, є не економічні чинники, а соціокультурні дефіцити: глибока криза самоцінності (комплекс меншовартості), відсутність практик горизонтальної відповідальності за спільний простір та архаїчна сакралізація влади. Ідентифікуючи розрив між європейськими стандартами та українськими реаліями, інформанти вказують на фундаментальну проблему браку самоповаги. Комплекс меншовартості (синдром «маленької людини») блокує здатність індивіда діяти як рівноправний суб'єкт суспільного договору: «*Люди самі себе не поважають, багато людей самі не представляють для себе цінності... дуже часто я, на жаль, слішу таке: "Я маленька людина. Що я можу?"... Це можна почути ще в тих країнах, які були під Радянським Союзом*» (FG02_02, 224-233).

Цей дефіцит суб'єктності тісно пов'язаний із низьким рівнем горизонтальної відповідальності. Європейська культура співвідносності контрастує з вітчизняною позицією пасивного користувача, де межа відповідальності закінчується порогом власної квартири: «*А оці пересічні: "Я тут при чому?" Вони живуть в таких будинках, вони не об'єднуються*» (FG02_04, 237-241). На макрорівні це проявляється у хронічному відчуженні громадянина від держави. Крім того, фіксується ієрархічність мислення, за якої занижена самоповага громадян парадоксально співіснує з гіпертрофованою повагою до керівництва, що унеможливує контрактну модель відносин із владою: «*...у нас іноді завищена повага до авторитетів і занижена повага до себе. Я б це так назвав. Тому що людина іноді для забезпечення поваги і авторитету часто схильна жертвувати собою*» (FG02_06, 251-271).

6. У контексті євроінтеграційного дискурсу

відбувається дискурсивна інверсія: українці позиціонують себе не лише як пасивних реципієнтів норм, а і як донорів унікального ціннісного ресурсу – екзистенційної стійкості, інституційної гнучкості, емпатії та здатності до швидкої самоорганізації. Попри визнання власних дефіцитів, наратив фокус-груп конструює потужний образ українського ціннісного експорту. Досвід повномасштабної війни інтерпретується як унікальна експертиза життєстійкості та антикризового менеджменту, якої бракує «розслабленим» європейським суспільствам: «...скоріш за все, ми можемо привнести їм якусь стійкість та показати як цінність, що це важливо, і винахідливість. Зрештою, ми це вже показали, ведучи війну» (FG02_01, 300-304).

Ключовим елементом цього ресурсу є феномен низової самоорганізації та волонтерства, що пропонується як жива альтернатива західній бюрократії: «це здатність типу до якоїсь швидкої самоорганізації в плані волонтерського руху... українці самі можуть швидко організувати все... а не сподіватися, не покладатися якраз на права... поки вони там до них дійдуть» (FG02_07, 347-351). Інституційна гнучкість, швидкість реакції бізнесу на шоки та передові темпи цифровізації розглядаються як очевидна перевага України над неповороткістю європейських інституцій.

Крім того, український внесок мислиться в етичному вимірі. Солідарність, гостинність, щирість та емоційна включеність (зокрема, у сфері сервісу) протиставляються атомізації та стандартизованій відчуженості мирних західних країн: «ось цієї гостинності... від цього враження краще, ніж від якогось суперсервісу у відомому готелі... така відкритість, щирість. Тому що це така наша... важливий момент» (FG01_03, 314-318). Цей моральний капітал, підкріплений готовністю брати відповідальність за свої дії, розглядається як каталізатор, здатний оновити європейський ціннісний ландшафт.

Аналіз аксіологічних конструктів від індивідуального мікрорівня до макросоціальних візій доводить, що ціннісна система є не статичною архітектурою, а високодинамічним процесом. Це уможливлює перехід до четвертого тематичного блоку дослідження – темпоральної еволюції цінностей. За результатами аналізу сформульовано та підтверджено дві наступні гіпотези:

7. Темпоральна еволюція української ціннісної системи демонструє фундаментальний транзит від радянського патерналістського колективізму та інституційної безвідповідальності до кристалізації індивідуальної агентності, прагматичної свободи та десакралізації держави в період ранньої незалежності.

Ретроспективні оцінки інформантів концептуалізують період «до 1991 року» як простір

тотальної колективістської норми. Радянська матриця характеризується розмитістю індивідуальних кордонів та глибоким відчуженням від власності й результатів праці. Цей стан безвідповідальності, легітимізований формулою «все навколо наше», жорстко протиставляється сучасним умовам персоналізованої відповідальності: «Тоді було, як от кажуть, “все кругом моє, все кругом наше”... Зараз же, коли ти працюєш уже на господаря, ти вже відчуваєш ту відповідальність... дисципліна сьогодні – це на першому плані» (FG01_01, 424-433). Здобуття незалежності інтерпретується як перехід від пасивної конформності до суб'єктності: «Це була така важлива річ. І в загальному, від такого загального стадного інстинкту до індивідуальної відповідальності... Якщо більше двох відповідальних, то не відповідальний ніхто. А тут все помінялося. Тут вже ти мусив рулити сам» (FG02_01, 440-449). Категорія свободи при цьому набуває прагматичного інструментального виміру як можливість самовизначення векторів розвитку.

Корелятом індивідуалізації стала радикальна трансформація суспільного договору. Радянський інфантильний патерналізм, за якого держава сприймалася як тотальний провайдер благ, змінився десакралізацією інституцій. Учасники відзначають, що в минулому концепт взаємних зобов'язань (сплата податків в обмін на сервіс) був відсутній: «...у нас невірні стосунки були з державою... Ми маємо щось робити, наприклад платити податки, і за це отримувати блага від держави... у нас ніхто не задавався такими питаннями» (FG02_02, 452-457). Усвідомлення дисфункціональності держави в 1990-х роках стимулювало розвиток горизонтальної самоорганізації.

Паралельно відбулася зміна трудової етики. На зміну безумовній, жертковній працелюбності старших поколінь прийшла інструментальна раціональність молоді, для якої праця є засобом досягнення незалежності: «...умовність виконання, якісного виконання людиною своєї роботи все збільшується і збільшується. І якщо люди, які звикли до старої моделі, майже безумовно працелюбні і намагаються вкладатися, то люди, які молоді, хочуть спочатку отримати мотивацію, тобто все отримати одразу, а вже потім, умовно, працювати» (FG02_06, 484-493). Економічна турбулентність породила амбівалентні відчуття: розширення можливостей співіснувало зі страхом соціального падіння та ностальгією за радянською прогнозованістю: «Але у людини з'являється ностальгія за тим, як було хорошо і стабільно... Ти не знаєш, що тепер з цим робити, з цими новими надбаннями світу» (FG02_07, 497-505).

Важливим здобутком цього етапу стало подолання комплексу меншовартості та переміщення української ідентичності з маргінальної площини до центру символічного капіталу: «Всі піонери, до комсомолу треба обов'язково вступити – ну в всьому

це проявлялося. Якщо ти не такий, то ти вже біла ворона, не такий як усі. А зараз у кожного свої погляди. Хоча ще і лишилося, не все змінилося. Це необхідно. Але вже набагато більше людей цікавляться своєю ідентичністю і історією. Меншовартість була... Якщо людина українською розмовляє, то значить, з села. А тепер люди вже знають, що нам є багато чим пишатися. Ми одна з найкращих націй» (FG01_04, 464-475). Цей зсув супроводжувався розвитком критичного мислення та формуванням внутрішньої опори для захисту власної думки: «...в нас з'явилось критичне мислення... В нас з'явився стержень» (FG01_05, 493-502).

8. Екзистенційні шоки 2014 та 2022 років виступили каталізаторами докорінного антропологічного зсуву, що трансформувало пострадянську атомізацію у «нову солідарність», радикально переорієнтувавши аксіологічну ієрархію з матеріального накопичення на вітальні цінності та активну громадянську ідентичність.

Переломними точками ціннісної динаміки постають події військової агресії. Для багатьох інформантів війна не обмежується 2022 роком, а є процесом, що почався у 2014-му, коли відбулася первинна мілітаризація повсякденності та волонтерська мобілізація. Повномасштабне вторгнення спричинило радикальну переоцінку пріоритетів: кар'єрні амбіції та споживання різко девальвувалися на користь вільного часу, збереження життя родини та соціальної адаптивності: «...в моєму колі спілкування... кар'єра відійшла на другий план... Мене цікавить вільний час, проведення з дітьми, з друзями. Мені вже не потрібні гроші – мені потрібне вільне життя» (FG02_08, 535-542).

Екзистенційна загроза парадоксально конвертувала інстинкт виживання у громадянську активність. Патріотизм позбувся абстрактності, набувши конкретного, вітального змісту перед обличчям спільного ворога. Відбулося руйнування ілюзії «гарантованого миру»; безпека перейшла у сферу особистої відповідальності, формуючи режим перманентної тривожності та радикального скепсису щодо спроможності інституцій захистити індивіда: «...ніяка держава, ніякий президент і ніхто про тебе не покідується, так як ти маєш покідуватися про свою сім'ю... І це не зрадницька позиція. Це типу як є» (FG01_03, 586-598).

Повномасштабна війна остаточно кристалізувала національну ідентичність, перетворивши її на усвідомлений вибір, за який суспільство сплачує високу ціну. Українська ідентичність набула високого престижу, що стимулює добровільну мовну та культурну асиміляцію навіть серед російськомовного населення. Спостерігається зростання горизонтальної взаємоповаги та емпатії всередині суспільства, з'являються нові моральні авторитети, а також формується безумовна повага до військових.

Принципово важливим маркером нової етики стає суспільна інклюзивність. Досвід війни, травм та інвалідності перестає бути маргінальним і нормалізується як невіддільна частина повсякденної реальності: «...це не просто якісь розкази, як твій дідусь повернувся з Другої світової. Ні, це твої друзі тепер, це твоє оточення... І потрібно як жінкам до цього адаптуватися... і роботодавцям... Це прямо нормальна частина світу» (FG01_03, 570-585). Гуманізація стосунків також фіксується у зниженні стигматизації внутрішньо переміщених осіб порівняно з 2014 роком.

Узагальнюючи емпіричні дані, можна стверджувати, що траєкторія ціннісних трансформацій українського суспільства є глибоко нелінійною. Пострадянський транзит зруйнував пасивне колективне «ми», породивши атомізований, прагматичний індивідуалізм та дистанціювання від держави. Однак екзистенційний шок війни зупинив відцентрові тенденції, каталізувавши антропологічний зсув до консолідації нового типу. Війна гуманізувала суспільний простір, інтегрувавши травматичний досвід в етику співвідповідальності та перетворивши безпеку й свободу на об'єкти безперервного спільного творення.

Для глибинної теоретизації та системного впорядкування цього емпіричного масиву доцільно виокремити чотири інтегральні аналітичні категорії, які структурують логіку виявлених трансформацій на рівні соціологічного концепту.

1. Екзистенційна віталізація цінностей (злиття базових потреб та громадянської суб'єктності). В умовах перманентної екзистенційної загрози фіксується не лінійний регрес до фізіологічного виживання, а етичне піднесення вітальних потреб. Життя, родина та локальна безпека маргіналізують матеріально-споживчі орієнтири, проте парадоксальним чином стають каталізаторами проактивної дії. Інстинкт самозбереження трансформується у солідарну громадянську відповідальність, де захист локального невіддільний від захисту національного.

2. Макросоціальна амбівалентність (горизонтальна резильєнтність vs вертикальне відчуження). Ціннісна архітектура українського суспільства конструється через стійкий структурний дуалізм. З одного боку, на мікро- та мезорівнях кристалізується надзвичайна здатність до мережевої самоорганізації, ситуативної мобілізації та емпатії. З іншого боку, на макрорівні зберігається глибокий інституційний скепсис, фіксується дефіцит стратегічної довіри до влади, відчуття соціальної нерівності та збереження патерналістських установок, що породжує фрагментацію суспільного простору.

3. Нормативна інверсія та суб'єктивація у євроінтеграційному вимірі. Образ Європи деконструється з ідеалізованого абсолюту до

прагматичного інструментарію (верховенство права, процедурна прозорість, інституційний порядок). Водночас відбувається дискурсивний зсув: українське суспільство відмовляється від позиції виключно пасивного реципієнта норм і починає осмислювати себе як донора унікального ціннісного капіталу. Цей експортний потенціал артикулюється через концепти екзистенційної стійкості, антикризової гнучкості, етики прямої дії та глибокої емоційної залученості, що пропонуються як альтернатива західній бюрократичній інерції та соціальній атомізації.

4. Темпоральна кристалізація інклюзивної ідентичності. Еволюція ціннісної матриці простежується як рух від радянської безвідповідальності, через транзитний атомізований індивідуалізм, де свобода означала виживання та дистанціювання від дисфункціональної держави, до кристалізації дієвої громадянської ідентичності. Війна виступила тригером, який остаточно закріпив національну ідентичність як усвідомлений вибір, нормалізував інклюзивність щодо травматичного досвіду і трансформував суспільний договір у бік необхідності спільного інвестування у безпековий та культурний простір.

Систематизація отриманих даних підтверджує, що в сучасному українському контексті цінності функціонують не як абстрактні декларації, а як адаптивні механізми смислотворення, що дозволяють суспільству долати соціальну ентропію та конструювати нові форми солідарного виживання в умовах глобального ризику.

Висновки.

За результатами проведеного якісного соціологічного дослідження виявлено глибинний та нелінійний вплив екзистенційного шоку повномасштабної війни на трансформацію ціннісних орієнтацій українського суспільства. Головні аксіологічні маркери цих змін розташовані у таких площинах:

1. Зміни у пріоритетності цінностей на індивідуальному рівні: відбувся радикальний транзит від матеріально-прагматичних орієнтирів (фінансового накопичення, кар'єрних амбіцій) до екзистенційно-вітальних цінностей. Життя, фізична безпека, родинні зв'язки, власний час та психологічне благополуччя стали абсолютним онтологічним ядром існування індивіда.

2. Кристалізація громадянської суб'єктності та « нової етики»: досвід тривалої кризи не призвів до соціальної атомізації. Навпаки, гострий запит на індивідуальну свободу та незалежність органічно поєднався з формуванням горизонтальної довіри, етикою взаємодопомоги та усвідомленою громадянською відповідальністю.

3. Макросоціальна амбівалентність: зафіксовано стійкий дуалізм суспільної свідомості. Безпрецедентний рівень ситуативної солідарності,

низової самоорганізації та вітальної витривалості українців діалектично співіснує з глибокою інституційною недовірою, фрагментованістю соціуму та дефіцитом стратегічної відповідальності.

4. Дискурсивна інверсія у сприйнятті європейської інтеграції: українці відходять від позиції виключно пасивних реципієнтів західних норм (верховенства права, інституційного порядку). Відбувається самоусвідомлення суспільства як донора унікального ціннісного капіталу – екзистенційної стійкості, інституційної гнучкості, здатності до швидкої самоорганізації та емпатії, що пропонується як противага європейській бюрократичній інерції.

5. Темпоральна еволюція та кристалізація ідентичності: війна остаточно завершила пострадянський транзит, трансформувавши пасивну етнокультурну приналежність у дієву, престижну громадянську ідентичність. Національна ідентичність розглядається суспільством як усвідомлений вибір, оплачений найвищою ціною.

Разом з тим, реконструйовані наративи дозволили виявити низку соціокультурних дефіцитів та закономірностей, врахування яких є критично важливим для формування повоєнних стратегій соціальної когезії, інституційної розбудови та комунікації держави з суспільством. Подолання кризи самоцінності та патерналізму: фундаментальною перешкодою для модернізації є збереження синдрому «маленької людини» та ухилення від горизонтальної відповідальності за спільний простір. Необхідно на всіх рівнях (від освіти до управління житловим фондом) стимулювати практики співвласності та проактивної локальної участі, щоб замінити позицію пасивного користувача на позицію відповідального громадянина.

Трансформація суспільного договору та подолання інституційного відчуження: існує гострий розрив між високим рівнем міжособистісної довіри та тотальною недовірою до державних інституцій, що живиться корупційним досвідом та відчуттям соціальної несправедливості. Суспільство потребує переходу від архаїчної сакралізації влади та авторитетів до прозорої контрактної моделі відносин. Повоєнна відбудова має базуватися на сприйнятті держави як підзвітного сервісу, що забезпечить подолання дистанції між владою та громадянином.

Нормалізація та інклюзія травматичного досвіду: повоєнна соціальна стійкість вимагає абсолютної відмови від маргіналізації досвіду війни. Інтеграція ветеранів, людей з інвалідністю та адаптація ВПО має стати не просто об'єктом соціальної політики, а новою ціннісною нормою повсякденності. Це вимагає розробки та впровадження масштабних загальнонаціональних програм з психологічної просвіти, інклюзивного працевлаштування та культивування етики емпатії на рівні всього суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Дембіцький, С., Злобіна, О., Костенко, Н., та ін. (2022). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2022: колективна монографія* (за ред. Є. Головахи, С. Макєєва). Київ: Інститут соціології НАН України. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
- Дембіцький, С., Злобіна, О., Костенко, Н., та ін. (2023). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія* (за ред. Є. Головахи, С. Макєєва). Київ: Інститут соціології НАН України. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/31804>
- Дембіцький, С., Злобіна, О., Костенко, Н., та ін. (2024). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія* (за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького). Київ: Інститут соціології НАН України. <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view>
- Дембіцький, С., Сидоров, М., Плющ, В., Соснюк, Є., & Шалімова, О. (2019). Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 102-123. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.102>
- Жуленьова, О. В. (2022а). Цінність “домашній комфорт” у структурі цінностей індивідуальної життєдіяльності. *Український соціум*, 4(83), 28-46. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.028>
- Жуленьова, О. (2022б). Вплив війни на ціннісні пріоритети. У кн.: *Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія* (за ред. Є. Головахи, С. Макєєва), 326-336. Київ: Інститут соціології НАН України. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
- Злобіна, О. (2024). Dynamics of social and psychological resilience of the population of Ukraine during the war. *Demography and Social Economy*, 58(4), 148-164. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.148>
- Коробка, Л. М. (2024). Особливості прояву ідентичностей освітян під впливом війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(2), 1-5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6229>
- Сердюк, А. (2023). Організаційна адаптація до соціального розриву, спричиненого повномасштабним російським вторгненням в Україну. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*, 6, 39-49. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.39-49>
- Черниш, Н. Й. (2022). Особливості розвитку української соціології в умовах російсько-української війни. *Український соціум*, 4(83), 9-27. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.009>
- Bieliaieva, V. (2023). Individualisation of value consciousness of Ukrainians: Methods of empirical measurement and results of their application. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological Studies of Contemporary Society: Methodology. Theory. Methods*, (51), 49-57. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-05>
- Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *American Political Science Review*, 65(4), 991-1017. <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/silent-revolution-in-europe-intergenerational-change-in-postindustrial-societies/514B5F435204EA48B325EF1747B3C0A7>
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 19-51. <https://doi.org/10.2307/2657288>
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. New York, NY: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills: Sage. <https://archive.org/details/culturesconsequ0000hofs>
- Olefirenko, Y., & Proskurka, N. (2024). Value orientations and behavioral strategies of military personnel in war conditions. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*, (23), 127-136. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.23.18183>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press. <https://archive.org/details/natureofhumanval0000roke>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Søndergaard, M. (1994). Research Note: Hofstede's Consequences: A Study of Reviews, Citations and Replications. *Organization Studies*, 15(3), 447-456. <https://doi.org/10.1177/017084069401500307>

REFERENCES

- Bieliaieva, V. (2023). Individualisation of value consciousness of Ukrainians: Methods of empirical measurement and results of their application. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological Studies of Contemporary Society: Methodology. Theory. Methods*, (51), 49-57. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-05>
- Chernysh, N. Y. (2022). Features of the development of Ukrainian sociology under the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Ukrainian Society*, 4(83), 9-27. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.009>
- Dembitskyi, S., Sydorov, M., Pliushch, V., Sosniuk, Ye., & Shalimova, O. (2019). A systematic approach to the sociological study of individual values. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 102-123. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.102>
- Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., et al. (2022). *Ukrainian Society in the Conditions of War. Year 2022: Collective Monograph* (Eds. Y. Holovakha, S. Makeiev). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
- Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., et al. (2023). *Ukrainian Society in the Conditions of War. Year 2023: Collective Monograph* (Eds. Y. Holovakha, S. Makeiev). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/31804>
- Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., et al. (2024). *Ukrainian Society in the Conditions of War. Year 2024: Collective Monograph* (Eds. Y. Holovakha, S. Dembitskyi). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view>

- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills: Sage. <https://archive.org/details/culturesconsequence0000hofs>
- Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *American Political Science Review*, 65(4), 991-1017. <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/silent-revolution-in-europe-intergenerational-change-in-postindustrial-societies/514B5F435204EA48B325EF1747B3C0A7>
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 19-51. <https://doi.org/10.2307/2657288>
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. New York, NY: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
- Korobka, L. M. (2024). Specific features of teachers' identity manifestations under the impact of war. *Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 6(2), 1-5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6229>
- Olefirenko, Y., & Proskurka, N. (2024). Value orientations and behavioral strategies of military personnel in war conditions. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*, (23), 127-136. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.23.18183>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press. <https://archive.org/details/natureofhumanval0000roke>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Serdiuk, A. (2023). Organizational adaptation to the social rupture caused by Russia's full-scale invasion of Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Sociology*, 6, 39-49. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.39-49>
- Søndergaard, M. (1994). Research Note: Hofstede's Consequences: A Study of Reviews, Citations and Replications. *Organization Studies*, 15(3), 447-456. <https://doi.org/10.1177/017084069401500307>
- Zhulienova, O. (2022). *The impact of war on value priorities*. In: Ukrainian Society in the Conditions of War. 2022: Collective Monograph (Eds. Y. Holovakha, S. Makeiev), 326-p336. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
- Zhulienova, O. V. (2022). The value of "home comfort" in the structure of values of individual life activity. *Ukrainian Society*, 4(83), 28-46. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.028>
- Zlobina, O. (2024). Dynamics of social and psychological resilience of the population of Ukraine during the war. *Demography and Social Economy*, 58(4), 148-164. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.148>